

Hassa mimarlarbaşı, gamlı, değersiz, fakir, aciz, dertli Sinan

OSMANLI DÖNEMİ MİMARBAŞILIK SİSTEMİ VE GÜNÜMÜZDE MİMARLIK PRATİĞİ

Sare Öztürk* Murat Taş** Nilüfer Taş***

Gönderilme Tarihi: 18.08.2025 - Kabul Tarihi: 24.11.2025

Özet

Osmanlı döneminden günümüz Türkiye'sine kadar mimarlık mesleğinin yapısında ve pratiğinde pek çok dönüşüm yaşanmıştır. Osmanlı'da mimarlık mesleği saraya bağlı bir kurum olarak işlev görmüş ve Hassa Mimarlar Ocağı ve mimarbaşılık makamı aracılığı ile yapı üretimi, denetimi yürütülmüş, imparatorluk genelinde mimari bir bütünlük sağlanması hedeflenmiştir. Mimarbaşı, bu sistem içinde hem teknik uygulayıcı hem de devletin ve toplumun sembolik bir figürü olarak geniş yetkiyle çalışmıştır. Ancak cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından bu sistemde köklü bir değişiklik yaşanarak mimarlık saraya bağlı bir yapı olmaktan çıkarak ulusal dönüşüm ve kamusal mekânların üretilmesinde temel yapı taşı haline gelmiştir. Modern eğitim kurumlarının açılmasıyla mektepli mimarların sayısı artmış; Mimarlar Odası'nın kurulmasıyla mesleki denetim ve kamu yararını gözetken kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Günümüzde mimarlık pratiği, merkezi yönetim, yerel yönetimler ve Mimarlar Odası'nın düzenlemeleri çerçevesinde yürütülmekte olup çok katmanlı bir sistem içerisinde işlemektedir. Bu çalışmada tarihsel dönüşüm sürecinin mimarlık mesleğinin icrası üzerindeki etkilerini ve mimarların kamusal rolünün toplumun ve devletin değişen ihtiyaçlarına göre dinamik bir biçimde nasıl şekillendiği ortaya konulacaktır. Ayrıca söz konusu yaşanan dönüşümler, karşılaştırmalı olarak incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Mimarlık, Mimarbaşı, Mimarlar Odası, Osmanlı, Hassa Mimarlar Ocağı, Modernleşme, Cumhuriyet Dönemi, Mesleki Örgütlenme

THE OTTOMAN PERIOD CHIEF ARCHITECT SYSTEM AND ARCHITECTURAL PRACTICE TODAY

Abstract

From the Ottoman period to contemporary Turkey, the profession and practice of architecture have undergone significant transformations. In the Ottoman Empire, architecture functioned as an institution tied to the palace, with the Hassa Architects' Corps and the office of the chief architect overseeing construction, supervision, and the maintenance of architectural coherence throughout the empire. Within this system, the chief architect acted not only as a technical practitioner but also as a symbolic figure of the state and society, exercising broad authority. However, with the proclamation of the Republic, a profound shift occurred: architecture ceased to be an institution bound to the palace and became a cornerstone in the national transformation and the production of public spaces. With the establishment of modern educational institutions, the number of formally trained architects increased; and with the foundation of the Chamber of Architects, a professional body ensuring oversight and the protection of public interest was institutionalized. Today, architectural practice operates within a multi-layered system regulated by central government, local administrations, and the Chamber of Architects. This study will demonstrate the impact of this historical process of transformation on the practice of architecture and how the public role of architects has dynamically evolved in response to the changing needs of society and the state. Furthermore, these transformations will be examined in a comparative framework.

Keywords: Architecture, Chief Architect, Chamber of Architects, Ottoman, Ottoman Guild of Architects, Modernization, Republic Period, Occupational Organization

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, sareoztrk@icloud.com, Orcid No: 0009- 0007-3379-7529

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, murattas@uludag.edu.tr, Orcid No: 0000-0001-6152-5650

*** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, nilufertas@uludag.edu.tr, Orcid No: 0000-0002-3627- 2011

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nda mimarlık mesleği, yalnızca teknik bir uğraş veya inşa faaliyeti ile sınırlı görülmemiştir. Bu kavramların ötesine geçen, merkezi otoritenin temsil araçlarından biri olarak işlev gören, ideolojik, sembolik ve kurumsal boyutlar içeren bir disiplin olmuştur. Saraya bağlı olarak kurumsallaşan Hassa Mimarlar Ocağı ve mimarbaşı makamı, yapı üretimi ve düzenlemelerinin yanında hem dönemin padişahının hem de İmparatorluğun gücünü mimari yoluyla görünür kılan bir yapıyı temsil etmiştir. Bu bağlamda mimar, yapı tasarımı ve tasarım uygulamaları yapan bir teknik uzman olmanın ötesinde, devlet düzeninin bir parçası olarak devlet ve toplum yapısını mimari dil aracılığıyla ifade eden bir konumda yer almıştır.

Bu sistemin içerisinde mimarların donanımı, usta-çırak ilişkisinden doğan bilgiyle sınırlı kalmayarak hem ilmi hem de siyasi ve dinî yapıların etkisiyle mesleki etik anlayışı gelişmiş, kendine bir kurumsal kimlik içinde yer bulmuştur. Mimarbaşılık makamı, yapıların inşasıyla yükümlü, mimarlık bilgisinin aktarımını ve gelişimini düzenleyen, yapı tipolojileri üzerinde denetlemeler yapan ve standart formlar üreterek bu sayede imparatorluğun her bölgesinde görsel ve yapısal bir bütünlük sağlamayı amaçlayan merkezi bir mekanizma olarak çalışmıştır.

Bu yapı zamanla, özellikle Tanzimat sonrası gerçekleştirilen reformlarla birlikte dönüşüme uğrayarak Batılılaşma süreci ile beraber mimarlık mesleği yeni bir kurumsal yapı içerisinde yeniden tanımlanmıştır. Sanâyi-i Nefise Mektebi gibi kurumların açılması, mimarlık ve mühendisliğin birbiriyle örtüşen alanlar hâline gelmesi ve meslek birliklerinin oluşması, mimarlık anlayışının modernleşerek kurumsallaşmasına zemin oluşturmuştur. Her ne kadar modernleşme süreci başlasa da bu yeni yapılanma Osmanlı'dan devralınan kurumsal mirasın izlerini de barındırmaya devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte mimarlık uygulamaları, saraya bağlı işleyen bir yapı olmaktan çıkarılarak ulusal dönüşüm ve kamusal mekân üretim süreçlerinin temelindeki mimarların rolünü ideolojik, teknik ve kurumsal anlamda yeniden tanımlamıştır.

Bununla birlikte mimarlık hizmeti verenlerin kamusal alandaki rolü, meslek örgütlerindeki yeri ve teknik mimarlık bilgilerinin üretim düzeyine etkisi gibi temel meseleler, hâlâ tarihsel bağlamları göz ardı edilmeden değerlendirilmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Mimar, sadece bir tasarımcı değil, aynı zamanda toplumu temsil eden düzenleyen ve zaman zaman yöneten bir figür olarak geçmişten gelen kurumsal yapının bugüne yansımalarını temsil etmektedir.

Bu bağlamda Osmanlı dönemindeki mimarbaşılık sistemi ile günümüz Türkiye'sindeki mimarın rolleri arasında oluşturulacak tarihsel köprü ve karşılaştırma, meslek uygulamalarının dönüşümünü, sürekliliğini ve kopuş dönemlerini anlamak açısından önemli bir zemin oluşturmaktadır. Bu karşılaştırma yalnızca mimarlığın kurumsal çerçevesine değil, mimar figürünün kültürel, ideolojik ve mesleki anlamlarına da ışık tutmayı hedeflemektedir.

MİMARBAŞILIK SİSTEMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE YETKİ ALANI

Osmanlı'da uygulanan mimarbaşılık sistemini devletin mimarlık faaliyetlerini merkezden yönetmek amacıyla oluşturulmuş bir örgüt yapısı olarak tanımlamak mümkündür. Mimarbaşı hem büyük çaplı projeleri hem de taşra bölgelerindeki yapı işlerini koordine eden ve denetleyen bir göreve sahiptir. Mimarbaşı, devletin saray, külliye gibi önemli yapı tasarımlarında, teknik denetimlerinde, malzeme tedarik süreçlerinde görevlidir ve bunları düzenleyerek organize etmiştir. Bunun yanında mimarbaşı, Hassa mimarlarının da çalışmalarını düzenleyerek onları ihtiyaçlara yönelik çeşitli yerlerde, taşralarda görevlendirebilecek yetkiye sahip olmuştur.¹

Mimarbaşının kontrolü ve denetimi altında çalışan teknik personel sınıfındaki Hassa mimarları, yapıların tasarım, planlama ve uygulama aşamalarında görev almışlar, mimarbaşının yönlendirmesiyle kalite kontrol, malzeme temini, yapıların mimari uygunluğunun teyidi gibi konularda da

1 Abdülkadir Dündar, "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları", *Dini Araştırmalar*, 2 (1999), 163.

söz sahibi olmuşlardır.² Bu organizasyonel yapı sayesinde Osmanlı mimarlığında sistemi tanıyan ve alanında uzmanlaşmış kadroların oluşması ve hiyerarşik bir düzen kurulması hedeflenmiştir. Hassa mimarlarının görevlendirilmesinde hangi mimarın ne alanda daha yetkin ve daha deneyimli olduğunun tespit edilip buna göre bir iş bölümü yapılması büyük önem arz etmiştir. Nitekim Hassa mimarlarının da kendi içinde halife (kalfa), üstad (usta) ve mülâzım (asistan, çırak) olarak üç ana grupta değerlendirildiği bilinmektedir.³

Mimarbaşının Görev Tanımları ve Sorumluluk Alanları

Osmanlı'da kurulan mimarlık teşkilatında mimarbaşı makamındaki yetkili, devletin yapı işlerini yöneten ve doğrudan padişaha bağlı çalışan en yetkili mimar olarak hem inşaat ve tamiratın bütün teknik hususlarından sorumlu hem de idari bir otoriteye sahip konumda yer almıştır.⁴ Bu makam, "Ser Mimar-ı Hassa" veya "Mimarbaşı" unvanlarıyla da anılmış ve Osmanlı saray düzeninde aynı anda yalnızca bir kişinin sahip olabileceği en üst rütbe-lerden biri olmuştur.⁵

Mimarbaşı, yalnızca İstanbul'da yürütülen inşaat ve onarım işlerinden değil, imparatorluğun tamamındaki büyük projelerden sorumlu olmuştur.⁶ Ayrıca devletin finansal kaynaklarını kullanarak projeleri organize etmiş, inşaat ve tamir işlerinin sorunsuz bir şekilde tamamlanmasını sağlamıştır. Han, hamam, dükkân ve ev gibi bireysel inşaatlar dâhi mimarbaşının izni ile yürütülebilmıştır. Bu sayede mimarbaşı ve kadıların ortak sorumluluğu altında yapılaşma kurallarına uyulması sağlanmış, yapı yasaklarının uygulanması ve kaçak

yapılaşmanın önlenmesine yönelik düzenleyici çalışmalar yürütülmüştür.⁷

Eyaletlerde yapılması planlanan projelerin planlanması, uygulamaların denetlenmesi, çeşitli mevkilere mimarların atanması ve gerekli teknik personelin sağlanması gibi idari işlerden sorumlu olmuştur. Yapı malzemelerinin standart kontrolü, fahiş fiyatların önlenmesi, inşaat işçilerinin ve esnafların ücretlerini belirlemek gibi ekonomik düzenlemelerin yürütülmesi de mimarbaşının sorumluluğunda olmuştur.⁸

Mimarbaşı, görevlerini yerine getirirken en çok Hassa Mimarlarından yararlanmıştır. Hassa mimarları, doğrudan mimarbaşı tarafından verilen görevleri yerine getirmiştir.⁹ Bu organizasyonel yapı, mimarbaşının geniş yetki ve sorumluluk alanını destekleyen bir sistemdi.

Özellikle 16. ve 17. yüzyılda mimarbaşı olabilmek için önce Suyolu nazırlığı mevkisinde bulunmak gerekli görülmüştür. Nitekim Suyolu Nâzırı olarak atanan kişiler de mimarbaşı mevkisine geçme potansiyeli olanlar arasından seçilmiştir.¹⁰ Mimarbaşı makamına gelmiş bir mimar, Osmanlı toplumunda mesleki bakımdan daha görünür hâle gelerek mimarlık mesleğinin ayırt edici bir temsilcisi olarak anılmıştır.¹¹

Bu kapsamlı görev ve sorumluluklar, mimarbaşının bir tasarımcıdan ve plancıdan öte devletin yapı faaliyetlerini organize eden, yöneten ve denetleyen bir otorite figürü olduğunu göstermektedir.

Mimarbaşılık Makamının Hiyerarşideki Yeri ve Padişaha Karşı Sorumluluğu

Osmanlı devlet yapısında mimarbaşı makamında bulunan görevli hem bir teknik uzman hem de padişaha doğrudan bağlı bir devlet görevlisi olarak özel bir konuma sahipti. Mimarbaşılık makamının tek bir kişiye verilmesi, padişahın otoritesinin bir

2 Dündar, "Osmanlı Mimarisinde", 163.

3 Dündar, "Osmanlı Mimarisinde", 161.

4 Orhan Erdenen, "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilâtı", *Mimarlık Dergisi*, 27 (1966), 16.

5 Halil İbrahim Düzenli, *Mimar Mehmed Ağa ve Dünyası: Risâle-i Mi'mâriyye Üzerinden 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Zihniyet Kalıplarını ve Mimarlığını Anlamlandırma Denemesi*, Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2009, 119.

6 Murat Taş, "Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8 (2003), 206.

7 Taş, "Osmanlı'dan Günümüze", 206.

8 Erdenen, "Osmanlı Devri", 17; Taş, "Osmanlı'dan Günümüze", 206.

9 Dündar, "Osmanlı Mimarisinde", 163.

10 Düzenli, *Mimar Mehmed Ağa*, 122-123.

11 Abdülkadir Düzenli, *Mimar Mehmed Ağa*, 270-271.

temsili olarak merkeziyetçi idari düzenin bir uzantısını ifade etmekteydi. Mehmed Ağa örneğinde görüldüğü üzere, mimarbaşılık makamı ile padişah nezdinde büyük bir görünürlük ve prestij kazanılmaktaydı; hatta Mehmed Ağa'nın Kâbe tamiratları sonrası "Mîmar-ı Hâdimü'l-Haremeyn" unvanı ile anılması, onun padişahın sıfatlarına yakın bir değer taşıdığını göstermektedir.¹²

Mimarbaşı, padişaha yakın konumu ve protokoldeki yüksek rütbesi sayesinde mimarlık alanında atılan her adımda nihâi karar veren otorite ve uygulayıcıydı. Orhan Erdenen bu ilişkiyi "*Bir bina yapılacağı veya mühim bir kale inşa ve tamir edileceği vakit umumiyetle padişah işi mutlaka mimarbaşıya havale eder, o da tasarladığı şekil ve hâl sûretini arz ederek hüküm aldıktan sonra kendine yardım edecek diğer mimarları, ustaları ve kalfaları intihap ederek işe başlardı*"¹³ şeklinde belirtmektedir. Bunun yanında devletin taşradaki yapı faaliyetlerinde de belirleyici bir otoriteydi. Çeşitli vilayetlerdeki kalelerinde teftişi, bölgesel yapı faaliyetlerinin kontrolü gibi görevlerini geniş bir coğrafyada yerine getirmekteydi. Bu durum, mimarbaşılık makamının mesleki bir pozisyon olmanın ötesinde imparatorluğun coğrafi ve idari bütünlüğünü teftiş altında tutarak idâme ettirme amacıyla oluşturulmuş bir otorite alanı olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak mimarbaşılık makamı, padişahın temsilcisi olarak merkezi otoritenin bir aracıydı. Mimarbaşı, padişaha doğrudan bağlı bir şekilde görevini yerine getirmiş ve Osmanlı'daki yapı faaliyetlerinin nihai sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu konum, mimarlık pratiğinin devlet mekanizması içindeki yerini ve mesleğin kamusal boyutunu belirleyen bir hiyerarşi modeli ortaya koymuştur.

Hassa Mimarları ve Mimarbaşının Etrafındaki Organizasyonel Çerçeve

Osmanlı mimarlık teşkilatında Hassa mimarları, doğrudan mimarbaşı gözetiminde çalışan ve devletin yapı faaliyetlerinin saha işleyişini sağlayan teknik bir kadroydu. Bu kadro, projelerin tasarımından uygulanma sürecine kadar mimarbaşının emirlerini yerine getirmiştir. Özellikle kamu yapılarının planlanması, teknik çizimlerin hazırlanması, uygulama aşamalarının takibi gibi alanlarda görev alarak mimarbaşının mimarlık uygulamalarını destekleyen temel iş gücünü oluşturmuştur.¹⁴

Hassa mimarları, mimarbaşının onayladığı projelerin detaylarını kontrol etmek, malzeme tedarik süreçlerini yürütmek gibi görevler üstlenmişlerdir. Mesleki uzmanlık alanlarına göre kendi aralarında da bir iş bölümü olan bu gruptaki mimarlardan hangi mimarın hangi projede, hangi görevde çalışacağı deneyimlerine göre mimarbaşı tarafından belirlenmiştir.¹⁵ Bu yapı, devletin merkeziyetçi mimarlık sisteminde mimarbaşının yetkilerini uygulamaya taşıyan bir ara kademe işlevi görmüştür. Bu ara kademe sayesinde doğrudan mimarlık uygulamaları desteklemiş olsa da hassa mimarları görev ve sorumlulukları bakımından devlet teşkilatının genel bürokratik yapısı içinde geniş bir yönetsel yetkiye sahip değildi.

Osmanlı'daki mimarbaşılık sistemi, devletin mimarlık faaliyetlerini merkezden yöneten, karar alma ve uygulama süreçlerini merkezileştiren bir yapı sunmuştur. Mimarbaşı, padişahın doğrudan temsilcisi konumunda bulunarak saray ve taşra projelerinde karar alan otorite figürüydü. Hassa mimarları ise bu sistemin uygulayıcı kadrosu olarak mimarbaşının plan ve emirlerini uygulama alanında hayata geçirmişlerdir. Bu yapı, Osmanlı mimarlık pratiğinde bir merkez-taşra ilişkisi kurularak mimarlığın serbest bir meslek alanı değil, merkezden planlanan ve devlet eliyle yürütülen bir uygulama olarak şekillenmesine katkıda bulunmuştur.

12 Düzenli, *Mimar Mehmed Ağa*, 229.

13 Erdenen, "Osmanlı Devri", 18.

14 Dündar, "Osmanlı Mimarisinde", 163.

15 Dündar, "Osmanlı Mimarisinde", 161.

19. YÜZYIL OSMANLI'SINDA MİMARLIKTAKİ ÇOK KATMANLI YAPININ ORTAYA ÇIKIŞI

Bu dönemde Osmanlı'da mimarlık, önceki yüzyıllara göre çok daha farklı aktörlerin ve kurumların devreye girmesiyle çeşitlenmiştir. Klasik dönemin tek merkezli saray odaklı yapısı değişirken, bir yandan hanedan mimarları etkili olmaya devam etmiş; diğer yandan belediyeler, nezaretler ve farklı kamu kurumları bünyesinde yeni görev alanları ortaya çıkmıştır. Aynı yüzyılda serbest mimarlık bürolarının kurulmasıyla birlikte mesleğin kapsamı daha da genişlemiştir. Bu çeşitlenme yalnızca istihdam alanlarında değil, düşünsel ve akademik düzeyde de kendini göstermiştir. Gazeteler, dergiler, ders kitapları ve Usûl-i Mîmârî-i Osmânî gibi metinler aracılığıyla mimarlık ilk kez yazılı ve öğretilebilir bir bilgi alanı olarak tanımlanmıştır.

Böylece 19. yüzyıl, Osmanlı mimarlığının tek bir merkezden yönetilen bürokratik bir faaliyetten çıkıp çok aktörlü, çok kurumsal ve çok katmanlı bir yapıya evrildiği bir dönem olmuştur.

Saray Mimarlığının Dönüşümü

Osmanlı'da 19. yüzyıla kadar mimarlık mesleği örgütlenmesi Hassa Mimarlar Ocağı ve mimarbaşı etrafında şekillenmiştir. 1831 yılında Hassa Mimarlar Ocağı feshedilmiştir ve Tanzimat sonrasında bu örgütlenme geleneksel yapıdan uzaklaşarak yerini çok katmanlı bir yapıya bırakmıştır.¹⁶ Böylelikle mimarlar saray bürokrasisine sıkı bir şekilde bağlı olarak çalışırken bu durum ortadan kalkmış; meslek tanımında bir yenilik meydana gelmiştir.

Bu değişim yalnızca idari bir kararla sınırlı kalmamıştır. Mimarlar devlet memurluğundan modern, okumuş profesyonellere evrilmiştir ve böylelikle mimarlık bürokratik işlevinden sıyrılarak meslek okulları ve dernekler tarafından desteklenen bir uzmanlık alanı olarak dönüşüm yaşamıştır.¹⁷ Bu dönüşüm sürecinin en önemli yapı taşlarından

birisi olan ve Osmanlı'da mimarlık alanında lisans derecesi veren ilk okul olarak anılan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin 1883 yılında açılmasıdır.¹⁸

Sürecin bir getirisi olarak mimarların aldıkları eğitim ve modernleşme sürecindeki yeni talepleri karşılayabilme kapasiteleri önem kazanmıştır. Balyan ailesi, bu dönemin en önemli örneklerinden birisidir. Wharton, Paris'te mimarlık eğitimi alan Balyan ailesinin birçok sarayın ve imparatorluk inşaatının planlanmasında ve yürütülmesinde önemli bir rol oynadığını; çeşitli Osmanlı, Ermeni ve Avrupa kaynaklarına göre ise resmî olarak imparatorluk baş mimarlığı ve mimarbaşı görevini üstlenmeseler de "sultan ve ailesinin mimarı ve imparatorluk binalarından sorumlu baş mimar"¹⁹ konumunda olduklarını ortaya koymuştur.²⁰

Sonuç olarak, 19. yüzyılda saray mimarlığında ki dönüşüm ve gelişimler iki temel açıdan önem kazanmıştır. Birincisi, mimarbaşılık makamının kaldırılmasıyla tek merkezli bürokratik yapı sona ermesi; ikincisi ise Balyan ailesi gibi farklı mimar gruplarının imparatorluk projelerinde ve özel projelerde aktif rol almasıdır. Bu dönüşüm, mimarlık mesleğini yalnızca saraya bağlı bir bürokratik görev olmaktan çıkarmış, daha çok aktörün yer aldığı, giderek modernleşen ve özgürleşen bir alan hâline getirmiştir.

16 Gülsüm Baydar Nalbantoğlu, *The Professionalization of the Ottoman-Turkish Architect*, Doktora Tezi, University of California, Berkeley, 1989, 4.

17 Nalbantoğlu, *The Professionalization*, 3.

18 Nalbantoğlu, *The Professionalization*, 6.

19 Alyson Wharton, *The Architects of Ottoman Constantinople: The Balyan Family and the History of Ottoman Architecture*, New York: I.B. Tauris, 2015, 55.

20 Wharton, *The Architects*.

Belediye ve Kurum Mimarları

19. yüzyıl Osmanlı'sında mimarlık mesleği sayıla sınırlı geleneksel yapısının yerini belediye ve nezaret gibi yeni kurumsal yapılara bırakmaya başlamıştır. Hassa Mimarlar Ocağı, nezaretler ve Şeh-remaneti bünyesine dâhil edilerek işlevini sürdür-müş;²¹ dönemin mimarları hem müteahhitlik hem memurluk yapmış hem de okullarda eğitim vermiş-tir.²² Bu değişim ile birlikte Tanzimat reformlarının farklı alanlarda attığı modernleşme adımları görü-nür hale gelmiştir.

Belediye mimarlarının görevleri özellikle imar düzenlemeleri ve şehir güvenliği etrafında şekillenmiştir.

Bu dönemde Osmanlı mimarlarının kentin ge-lişimine sağlayan görevliler olmanın yanında içle-rinde kural dışı işler yapan kişiler olduğu da çeşitli örneklerle kayıtlara geçmiştir.²³ Bu durum, belediye mimarlarının hem düzenleyici otorite hem de çıkar ilişkilerine göre hareket eden aktörler olduklarını ve dönemin şehirleşme politikalarının ideal oldu-ğu kadar sıkıntılı taraflarının da olduğunu yansıtmıştır. Saray mimarlığının yanında yeni bir kariyer yolu daha ortaya çıkmıştır ve kimi mimarlar Nafia Nezareti ve Evkaf Nezareti gibi kurumlarda görev yapmıştır. Bu süreç, mesleğin kurumsal açıdan çeşitlenmesini destekleyerek 19. yüzyılın sonlarında sarayda eğitim alan mimarların yanında bakanlık-larda ve belediyelerde görev alan yeni bir meslek grubu ortaya çıkmasını sağlamıştır.²⁴

Nihayetinde söz konusu yüzyılda Osmanlı'da yer alan belediye ve kurum mimarlıkları, imparatorlu-ğun mimarlığının çok katmanlı yapısını açık bir şekilde ortaya koyan önemli gelişmelerden biridir. Saray dışında yer alan yeni aktörler, mesleğin ku-rumsal çerçevesini genişletmiş, şehirleşme ve mo-dernleşme süreçlerine doğrudan katkı sağlamıştır.

Serbest Mimarlar ve Özel Bürolaşma

19. yüzyılda Osmanlı'da mimarların serbest ça-lışmaya başlaması ve eğitilmiş mimarların tasarım süreçlerini kendilerinin yürüttüğü mimarlık ofisle-rinden sorumlu olmaları dönüşümün temel unsur-larından olmuştur²⁵ ve mimarlık saray hizmetine bağlı bir görev olmaktan çıkmıştır. Özel ofislerin artmasıyla tasarım süreci inşa sürecine kıyasla daha önemli bir hal almaya başlamıştır.

Bu dönemin erken örneklerinden olan Fossati kardeşler, İstanbul'da hem kamusal hem de apart-man, kilise gibi özel projelerin yapımını üstlenerek serbest çalışma alanındaki görünürlüğü artırmıştır. Gaspere Fossati'nin maaş yerine komisyon talep et-mesi ise bu dönemde ortaya çıkan yeni bir durum-dur ve mesleğin giderek bağımsızlaşmasına bir ör-nek kabul edilir.²⁶ Benzer biçimde Balyan ailesi hem saray projelerinde hem de özel projelerde yer alarak yarı-resmi bir düzen kurmuştur.²⁷

Yüzyılın sonuna gelindiğinde, İstanbul'da Avru-palı ve gayrimüslim mimarların sayısı giderek art-mış, Müslüman mimarların açtığı bağımsız büro sayısı sınırlı kalmıştır. Bu tablo, 19. yüzyıl Osma-nlı'sında mimarlığın çok aktörlü ve rekabetçi bir or-tama doğru evrildiğini göstermektedir.²⁸

Eğitim, Düşünce ve Yayınlar

Giderek yaygınlaşan çok aktörlü üretim alanı, bil-ginin nasıl üretildiği ve yayıldığı konusunda da açık dönüşümlerle desteklenmiştir. Geç 19. yüzyıla kadar Osmanlı mimarlığı genellikle inşa edilmiş yapılar ve resmi yazışmalar ile sınırlı kalmış; bu sebeple özerk ve yazılı bir alan olarak kurumsallaşması mümkün olmamıştır.²⁹ Tanzimat'la beraber gazete ve dergi-ler, tercüme ve gezi yazıları gibi metinler aracılığıyla "fenn-i mi'mârî" başlığı altında yeni içerikler üretil-meye başlanmıştır. Eğitim, hukuk, idare gibi farklı

21 Oya Şenyurt, "Bilinmeyen Yönleri ile Geç Osmanlı'da Mimar-ların Roller ve Ahvâlleri", *İdealkent*, 16/44 (2024), 678, <https://doi.org/10.31198/idealkent.1438244>, Erişim 31.07.2024.

22 Şenyurt, "Bilinmeyen Yönleri", 678.

23 Şenyurt, "Bilinmeyen Yönleri", 672.

24 Nalbantoğlu, *The Professionalization*.

25 Nalbantoğlu, *The Professionalization*, 184.

26 Nalbantoğlu, *The Professionalization*, 188.

27 Wharton, *The Architects*, 4.

28 Wharton, *The Architects*, 29.

29 Göksun Akyürek, "Tanzimat Döneminde Mimarlığın Deği-şen Bilgisi: Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/13 (2009), 97.

alanlarda yapılan reformlar toplumda bilginin nasıl meşrulaştığına dair yeni kısaslar getirmiştir. Bu yeni “doğruluk rejimi”, mimarlığın hem uygulamalı bir zanaat hem de tanımlı ve tartışılabilir bir bilgi alanı olarak görülmesini sağlamıştır.³⁰

Bu ortamda 1873’te yayımlanan Usûl-i Mîmârî-i Osmânî, Osmanlı mimarlığını tanımlamaya yönelik önemli bir çalışma olarak ortaya çıkmıştır. Bu kitap hem tipolojik öneriler sunmuş hem de mimarlığa dair bilgiyi yazılı ve görsel biçimde bir araya getirerek kamuya açık bir şekilde servis etmiştir. Bu yönüyle Osmanlı mimarlık tarihçiliğini ve üslup tartışmalarını besleyen kilit kaynaklardan biri haline gelmiştir.³¹

Darülfünun projesi gibi çeşitli çalışmalarla 1840’lardan itibaren mimarlık sivil yükseköğretime dâhil edilmeye çalışılmıştır. Bunun gibi girişimlerle eğitim alanındaki kurumsallaşma yeni bir görünür-lük kazanmıştır.³² Aynı dönemde nezaretler ve belediyeler bünyesinde çalışan mimarların istihdamı da artmıştır ancak bu kesim çoğu çalışmada göz ardı edilmiştir.³³ Bunlarla birlikte ders kitapları ve teknik mevzuatın genişlemesi, mimarlık bilgisinin hem eğitim müfredatına hem de meslek pratiğine girdiğini göstermiştir.³⁴

Sonuç olarak Tanzimat ile II. Meşrutiyet arasında mimarlık, sadece saraya bağlı bir usta-memur faaliyeti olmaktan çıkmıştır. Yazılı kaynaklarla, kurumsal eğitimle ve kamu kurumlarında istihdam yoluyla daha görünür ve düzenli bir mesleki alan hâline gelmiştir. Böylece tüm bu gelişmelerle birlikte mimarlığın toplumsal statüsü güçlenmiş ve meslek yeni bir çerçeveye taşınmıştır. Bu çerçeve, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte daha da köklü bir dönüşüm geçirerek mimarlığın merkezi-bürokratik yapıdan modern meslek örgütlenmesine evrilmesinin temelini oluşturmuştur.

CUMHURİYET DÖNEMİYLE BİRLİKTE MİMARLIK SİSTEMİNDE DÖNÜŞÜM

Osmanlı’nın son dönemlerine doğru ortaya çıkmaya başlayan modernleşme çabaları, Cumhuriyet’in ilanından sonra mimarlık alanında büyük değişimlere yol açmıştır. Yeni eğitim kurumlarının açılmasıyla beraber sektörde geleneksel “ocaklı” mimarların yanı sıra modern “mektepli” mimarlar yer almaya başlamış ve çeşitli yasal düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 1923-1954 yılları arasında bu dönüşüm sürecinin ilk aşaması sona ermiştir. 1954 yılında Mimarlar Odası’nın kuruluşuyla birlikte mesleki örgütlenme sürecine geçilerek kamusal gözetim konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu sayede mimarlık uygulamaları daha profesyonel ve denetimli bir yapı hâline gelmiştir.

1923-1954 Arası Dönem: Kurumsal Yapılanma ve Devlet Eliyle Mimarlık

1923 yılında Cumhuriyet’in kuruluşuyla Türkiye Cumhuriyeti’ne Osmanlı’dan etkili bir belediyeçilik ve güçlü bir imar sistemi yerine yasal boşluklarla dolu ve kurumsal yapıların zayıf olduğu bir sistem miras kalmıştır.³⁵ Bu sebeple modern şehircilik açısından ciddi handikaplar meydana gelmiştir. Mevcut durumu oluşturan ülkedeki gelişmemiş yapı sektörü, mimar ve teknik eleman açığı, devletin merkezi ve yönlendirici bir rol üstlenmesine sebep olmuştur.³⁶ Cumhuriyet’in ilk yıllarını kapsayan bu dönem, bir bekleme döneminden ziyade belediyeçilik ve imar anlayışında karşılaşılan sorunları çözmeye yönelik temellerin atıldığı bir “hazırlık dönemi” olarak ifade edilebilir.³⁷

1930’lu yıllarda Belediyeler, Hıfzıssıhha, Belediyeler Bankası, Yapı ve Yollar ile İstılak Kanunları gibi yeniliklerle bu belediyeçilik anlayışının temeli şekillenmiştir.³⁸

30 Akyürek, “Tanzimat Döneminde”, 94-97.

31 Ahmet A. Ersoy, *Architecture and the Late Ottoman Historical Imaginary: Reconfiguring the Architectural Past in a Modernizing Empire*, London-New York: Routledge, 2017.

32 Akyürek, “Tanzimat Döneminde”, 96-97.

33 Şenyurt, “Bilinmeyen Yönleri”.

34 Nalbantoğlu, *The Professionalization*.

35 Taş, “Osmanlı’dan Günümüze”, 211.

36 Taş, “Osmanlı’dan Günümüze”, 211.

37 Tekeli, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Belediyeçilik Anlayışının Oluşumu (1923 - 1930)”, *Mimarlık Dergisi*, 151 (1977), 17-21.

38 Tekeli, “Cumhuriyetin İlk”, 17.

Mimarlık eğitiminde ise Osmanlı döneminde usta-çırak ilişkisinin hâkim olduğu sistemden günümüz modern okul tabanlı sisteme geçilmeye başlanmıştır. Bu başlangıç, Sanâyi-i Nefise Mektebi'nin açılması ile gerçekleşmiştir. Bu kurum, günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi'nin temelini oluşturan yapıdır.³⁹ Bu yeni yapılanma, “ocaklı-mektepli” kavgası olarak bilinen geleneksel ve modern mimarlık anlayışını benimsemiş mimarlar arasındaki çekişme olarak başka bir başlangıcı daha beraberinde getirmiştir.⁴⁰ 1939 yılında mühendislik ve mimarlık hakkındaki kanun bu çekişmeyi hukuken sona erdirmiştir. Kanunla birlikte henüz 200 kadar “mek-tepli” mimar, devletin desteğiyle “ocaklı” mimarlara karşı bir bakıma zafer elde etmiştir.⁴¹

Bu dönemde devletin imar ve şehircilik faaliyetlerinde aktif rol aldığı görülmektedir. Ankara'nın imarı bu rolün net bir şekilde görülebileceği en önemli somut örneklerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankara imarı ile elde edilen sonuçlar, Türkiye'deki imar mevzuatının şekillenmesinde büyük ölçüde etkili olmuştur.⁴² Cumhuriyetin erken dönemlerindeki bu örgütlenme biçiminde, özellikle Ankara için geliştirilen planlama modelinde merkeziyetçi bir örgütlenme yapısı, güçlü bir politik destek, kamulaştırma yetkileriyle donatılmış uygulama birimleri ve imar sürecine doğrudan müdahil olan bir kamu bankası donatıları mevcut olduğu görülmektedir. Oysa Tekeli'nin de belirttiği gibi, bu ölçekle bütüncül ve özerk bir planlama arka plan-da sık rastlanan bir durum değildir.⁴³ Özetle yapılan yasal düzenlemeler ve kurumsal yapılanmalar, cumhuriyetin şehirleşme ve mimarlık politikalarının temelini oluşturmuştur. Meslek gelişimine devlet eliyle yön verilse de 1954'e kadar Mimarlar Oda-sı'nın kurulmaması, mesleki örgütlenmenin

henüz yeterince gelişmediğinin bir göstergesidir.⁴⁴

1954 Sonrası: Mesleki Örgütlenme ve Kamusal Gözlem

1954 yılı, Türk mimarlık tarihinde oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. Bu yılda 6235 sayılı Kanun ile Mimarlar Odası kurularak mimarlık mesleğinin kurumsal bir yapıya kavuşmasının temelleri atılmıştır.⁴⁵ Odanın temel amacını M. Arman Güran “*Ammenin ve mesleğin menfaatleri, mesleğin inkişafı, meslek mensuplarının hak ve salahiyetleri bakımından lüzumlu gördüğü bütün teşebbüs ve faaliyetlerde bulunmaktır*”⁴⁶ şeklinde belirtmiştir. Kuruluşunun hemen ardından şubeler açılmaya başlanmış ve 1955-1957 yılları arasında Oda'nın çalışma düzenini belirleyecek olan talimat-name hazırlanıp yürürlüğe konmuştur.⁴⁷

Mimarlar Odası'nın kurulmasıyla birlikte mesleki denetim ve gözetim mekanizmalarında daha sıkı bir işleyiş hâkim olarak sektörel bir güçlenme süreci başlamıştır. İstanbul Belediyesi ve Mimarlar Odası arasında başlayan “belge tatbikatı”, bu denetim araçlarından biridir. Bu sistem sayesinde belediyede iş yapmak isteyen mimarların yapacakları iş bazında Oda'dan belge almaları zorunlu kılınmakla kalınmamış hem meslektaşların sicilleri tutulmuş hem de yaptıkları işler, attıkları imzalar ile kontrol edilebilir hâle gelmiştir.⁴⁸

Mimarlar Odası'nın kuruluş hedeflerinden biri, toplum hizmetinde aktif rol oynamaktır. Kuruluşunun üzerinden henüz on yıl geçmişken Hasol (1965), odanın mevcut durumunu mimarlık ve şehirciliğin öneminin devlet mekanizmasının çeşitli katmanlarında henüz tam olarak kavranamadığı, yine de bu yönde çaba sarf edildiği şeklinde ifade etmiştir.⁴⁹ Zaman zaman basın toplantıları düzen-

39 Talip Mert, “Sanayi-i Nefise Mektebi”, *Tarih ve Medeniyet*, 48 (1998), 49.

40 Engin Omacan, “Okullu Mimarların Tarihi, Mimarlar Odası ve Mimarlık Vakfı”, *Mimarlık Dergisi*, 284 (1998), 36.

41 Omacan, “Okullu Mimarların”, 36.

42 Tekeli, “Cumhuriyetin İlk”, 21.

43 Tekeli, “Cumhuriyetin İlk”, 21.

44 Güran, “Türkiye’de Mimarlık Mesleğinin İcrasını Düzenlemekle Görevli Mimarlar Odasının Tarihçesi ve Bir Sonuç”, *Mimarlık Dergisi*, 6 (1966), 10-11.

45 Güran, “Türkiye’de Mimarlık”, 10.

46 Güran, “Türkiye’de Mimarlık”, 10.

47 Güran, “Türkiye’de Mimarlık”, 10.

48 Levent Aksüt, “Mimarlık mesleği icrasında durum kritikleri”, *Mimarlık Dergisi*, 34, 6 (1964), 14.

49 Doğan Hasol, “Mimarlar Odasının Toplum Hizmetindeki Ça-

lenerek ve yayınlar yaparak bu alanda yaşanan sorunlara dikkat çekilmeye çalışılmış, toplumsal kalkınmaya yönelik çözüm önerileri sunulmuştur.⁵⁰ Mimarlar Odası, üye mimarları ile birlikte toplum hizmetinde olan bir yapı olarak üyelerinin bireysel sorunlarını da toplum kalkınmasıyla ilişkilendirerek ülkenin genel yerleşme sorununa ve planlamaya odaklanmıştır.⁵¹

Nitekim bu dönemde de mesleki uygulamalarda sorunların bir kısmı hâlâ tam olarak çözülmemiştir. Uygulamalar, kontrol altında tutulsa dahi imzacılık ve düşük ücretler gibi problemler tamamen ortadan kalkmamıştır.⁵² Buna rağmen Mimarlar Odası, mimarlık mesleğinin gelişimi ve kamusal alandaki etkinliği bakımından önemli bir konumda yer almıştır. Odanın çalışmaları, mimarlık alanında ve mimarların yaşadığı sorunların çözülmesine yönelik mimarlık camiasında ortak bir amaç etrafında birleşmesini sağlamıştır.⁵³ Bilir kişilik ve hakemlik gibi konularda da aktif rol alan Mimarlar Odası, hukuki süreçlerde meslek uygulayıcıları ve mesleki yeterlilik adına bir güvence hâline gelmiştir.⁵⁴

GÜNÜMÜZDE MİMARLIK PRATİĞİ VE KURUMSAL DAĞILIM

Osmanlı'daki mimarlık mesleğinde uygulanan merkezîyetçi mimarbaşılık sistemi, günümüzde çok katmanlı ve kurumsal bir yapı içinde yürütülmektedir. Bu yapı, merkezi yönetim, yerel idareler ve meslek örgütleri gibi çeşitli aktörleri içerisinde barındırmakta ve mimari faaliyetlerin planlanması, uygulanması ve denetlenmesi bu aktörlerin iş birliği ve yetki paylaşımı ile şekillenmektedir.

Merkezi Yönetimin Rolü

Cumhuriyet dönemiyle beraber Osmanlı döneminin mimarbaşılık sistemi, süreç içinde dönüşerek çok katmanlı bir idari ve yasal çerçeveye oturulmuştur. Bu süreçte merkezi yönetim, özellikle imar hukuku, mekansal planlama ve ilgili mevzuatın oluşturulması, geliştirilmesi ve uygulanmasında etkili olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile başta 3194 sayılı İmar Kanunu olmak üzere birtakım yasa ve yönetmeliklerle belirlenen şekillerde merkezi yönetimin birçok faaliyeti yönetme görevi bulunmaktadır.⁵⁵ Merkezi yönetim bu görev yetkisini kentlerin gelişimini düzenli ve sağlıklı bir şekilde idame ettirmek, kamu menfaatlerini ön planda tutarak sürdürülebilir planlamaları hayata geçirmek amacıyla kullanmaktadır. Merkezi yönetim, bu alanlarda karar alırken kamu yararı, eşitlik, açıklık halk katılımı ve sürdürülebilir kalkınma gibi prensipleri merkeze almaktadır.⁵⁶

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden bu yana imar mevzuatında yaşanan gelişim ve değişimler, merkezi yönetimin bu alandaki düzenleyici etkisini açıkça göstermektedir.⁵⁷ Başlangıçta merkezi yönetimde bulunan bazı yetkiler, zamanla yerel yönetimlere devredilmiştir. Ancak mevzuattaki genel çerçeve ve değişimler, merkezi yönetim tarafından şekillendirilmeye devam etmiştir. İmar affı gibi uygulamalar, merkezi yönetimin yapılaşma süreçlerine doğrudan müdahale ettiğinin bir örneğidir.⁵⁸

İmar planlarındaki hiyerarşik yapının düzenlenmesi ve üst ölçekli planların onaylanması da merkezi yönetimin mimarlık uygulamalarındaki önemli rollerindendir. İmar planları sayesinde kentlerde daha sağlıklı, altyapısı sağlam ve sürdürülebilir gelişmeler yaşanmakta ve idareler daha

baları”, *Mimarlık Dergisi*, 4 (1966), 7.

50 Ergun Unaran, “Türk Mimarlarının Odası”, *Mimarlık Dergisi*, 8 (1967), 15.

51 Unaran, “Türk Mimarlarının”, 15.

52 Unaran, “Türk Mimarlarının”, 15.

53 Güran, “Türkiye’de Mimarlık”, 11.

54 Sermet Gürel, “Bilirkişilik, Hakemlik ve Mimarlar Odası”, *Mimarlık Dergisi*, 6 (1964), 26.

55 Eray Büyükvelioğlu, “İmar Hukuku ve Şehircilik İlkeleri”, *SKETCH - Şehir ve Bölge Planlama Dergisi*, 5/1 (2023), 111, doi.org/10.5281/zenodo.8210783.

56 Büyükvelioğlu, “İmar Hukuku”, 118.

57 Tayfun Çay, Esra Sonel Kandemir, “Türkiye’de imar uygulama mevzuatındaki gelişim süreci”, *Geomatik Dergisi*, 7/1 (2022), 27, doi.org/10.29128/geomatik.809393.

58 Çay, Kandemir, “Türkiye’de imar”, 27.

düzenli işlemektedir.⁵⁹ Genel çerçeveye bakıldığında, merkezi yönetim Bölge Planları ve Çevre Düzeni Planları gibi daha geniş ölçekli planlamaların hazırlık ve uygulama aşamalarında önemli bir rol oynamaktadır. Bu planlar sayesinde belirlenen mekânsal hedefler ile yerel düzeydeki projelere yön veren genel çerçeve de çizilmiş olur.

Yerel Yönetimlerin Rolü

Merkezi yönetim tarafından belirlenen genel çerçeveye ek olarak yerel yönetimlerin kendi içlerinde aldıkları kararlar da günümüz mimari uygulamalarını şekillendiren bir unsurdur. Yerel yönetimler, özellikle kentleşme politikaları ve inşaat süreçleri açısından saha boyutunda önemli bir konuma sahiptir. Yerel yönetimlerin çalışmaları, kapsamlı olmakla beraber kent dokusu, yaşam kalitesi, projelerin hayata geçirilmesi gibi birçok hususa değinmektedir. Bu konuda belediyeler, il özel idareleri gibi yerel yönetim birimleri yetki ve sorumluluk sahibidir.

Özellikle 5393 sayılı Belediye Kanunu gibi birtakım yasal düzenlemelerle yerel yönetimlere idari sınırlar içerisinde imar planı hazırlama, planları uygulama, ruhsatlandırma ve denetleme gibi temel yetkiler tanınmıştır.⁶⁰ Bunun yanında yerel yönetim birimleri, kentsel yaşamı ve mimari çevreyi doğrudan etkileyen su ve kanalizasyon hizmetleri, atık yönetimi, kentsel yeşil alan düzenlemeleri gibi çeşitli hizmetlerden de sorumludur.⁶¹ Bu hizmetlerin devamlılığının sağlanması, mimari tasarımların da devamlılığını sağlayacak, işlevselliğini ve kentsel adaptasyonunu olumlu etkileyecek önemli parametrelerdir.

Yerel yönetimlerin önemle yaklaşması gereken bir diğer durum kentleşme politikalarını ve imar faaliyetlerini afet durumlarına yönelik düzenlemek ve denetlemektir. Deprem gibi afetlerin ardından yerel yönetimlerin süreç boyunca yetkinlikleri, mimarlık mesleği açısından kritik bir değerlendirme konusudur.⁶² Yalnızca bu tür süreçlerde değil, kentsel planlama ve imar faaliyetlerinin genelinde yerel yönetimlerden beklenen, demokratik, şeffaf ve özerk bir yapıda çalışmalarını sürdürmeleridir.⁶³ Yerel yönetimler tarafından belirlenen sınırlar ve teşvikler, kentsel çevrelerin niteliği, yerel malzeme kullanımı ve kültürel mirasın korunması gibi mimari kararları doğrudan etkileyebilir.⁶⁴ Bu bağlamda günümüzde mimarlık pratiğini yerel yönetimlerin uygulama, denetim ve politika geliştirme yetkilerinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir.

Mimarlar Odası'nın Rolü

Merkezi ve yerel yönetim birimlerinin yanında Mimarlar Odası da mimarlık pratiği içerisinde çeşitli görev ve yetkileri olan merkezi ve yasal bir meslek kuruluşudur. Mimarlar Odası, 1954 yılında özel bir kanunla kurulan, zorunlu üyelik gerektiren ve kamu kurumu niteliğinde bir meslek örgütüdür.⁶⁵ Oda hem mesleğin ve meslektaşların haklarını korumakla hem de kamu ve toplum yararına faaliyet göstermekle yükümlüdür.⁶⁶ Bu misyonlarıyla Oda, kapsayıcı ve yönlendirici bir roledir.

Mimarlar Odası'nın görev alanları oldukça geniştir. Mesleki yeterliliklerin belirlenmesi, mesleki gelişimin sağlanması gibi pek çok alanda aktif rol oynamaktadır. Mimarların müelliflik haklarının korunması da bunlardan biridir. "Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Mimarlar Odası Serbest

59 Büşra Akdemir, "İmar Planlarında Hiyerarşi", *Konya Barosu Dergisi*, 1 (2021), 134.

60 Ruveyda Kızılboğa, Salih Batal, "Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9/20 (2012), 191-212.

61 Esra Çiğdem, "Çevre Politikalarının Uygulanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü", *Enderun Dergisi*, 4/2 (2020), 86.

62 Esin Köymen, Özgen Osman Demirbaş, "Mimarlık, Kentleşme Politikaları, İmar Faaliyetleri ve Mimarlar Odası Girişimleri", *Işık Üniversitesi Belgeliği*, 2023, <https://youtu.be/j-3JAqupuLE>, 8-9.

63 Çiğdem, "Çevre Politikalarının", 85

64 Kızılboğa, Batal, "Türkiye'de Çevre", 191-212.

65 N. Müge Cengizkan, "Mimarlar Odası ve Türkiye Mimarlık Ortamına Katkıları", *Türk Kütüphaneciliği*, 23/4 (2009), 907.

66 Cengizkan, "Mimarlar Odası", 907.

Mimarlık Hizmetlerini Uygulama, Tescil ve Mesleki Denetim Yönetmeliği” gibi yasal düzenlemelerle denetim yoluyla yasal ve etik standartlara uygunluk bakımından kontrol sağlanması hedeflenmektedir.⁶⁷ Bunun yanında Oda tarafından yayınlanan “Arkitekt Dergisi” gibi yayın organları aracılığıyla da mesleki bilgi birikiminin yayılması ve güncel tartışmalar için zemin hazırlanması sektöre önemli bir katkıdır.⁶⁸

Kentleşme politikalarını ve imar faaliyetlerini yakından takip eden Mimarlar Odası, özellikle kentsel dönüşüm ve afet sonrası yeniden yapılanma ve onarım süreçlerinde kamu yararını gözeterek şekilde teknik raporlar ve mesleki görüşler sunarak doğru ve güvenli bir yapılaşma süreci için rehberlik yapma niteliğindedir.⁶⁹ Bunun gibi süreçlerde meslektaşların karşılaştığı etik sorunlar ve kaygılar için Oda, etik ilkelere bağlılığı sağlamak ve kamu güvenliğini ön planda tutmak adına çalışmalarını sürdürmektedir.⁷⁰ Bu bakımdan Mimarlar Odası, meslektaşların hakkını savunan bir yapı olmanın yanı sıra kamu yararının ve kentsel çevre kalitesinin güvencesini sağlayan bir roldedir.

OSMANLI DÖNEMİ İLE CUMHURİYET DÖNEMİ’NİN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ

Mimarlık faaliyetleri, yönetim biçimi, denetimleri ve mesleki örgütlenmeler, geçmişten günümüze büyük dönüşümler yaşamıştır. Osmanlı döneminden bugüne kadar olan süreçte yaşanan dönüşümler incelendiğinde, merkezi denetimden taşradaki mimari faaliyetlere ve mesleki denetim mekanizmalarına kadar birçok alanda farklılıklar gözlemlenmektedir.

Osmanlı döneminde mimarlık pratiğinin merkezi denetimi, daha önce de belirtildiği gibi doğrudan saraya bağlı ve hiyerarşik bir yapı olan Hassa Mimarlar Ocağı ve mimarbaşı aracılığıyla sağlanmıştır. Mimarbaşı, geniş bir yetki alanına sahipti. Bu makamda bulunan görevliler, devletin büyük ölçekli ve önem taşıyan yapılarının tasarımı ve inşası, keşif bedellerinin hesaplanması, malzeme ve işçiliklerin denetlenmesi gibi pek çok alandan sorumlu olmuşlardır.⁷¹ Mimarbaşılar, mimari standartları sağlamakla birlikte kaçak yapılaşmayı önleyen ve devletin yapı faaliyetlerinin tek elden kontrol edilmesini sağlayan kilit konumda bulunmuşlardır. İmparatorluğun her köşesine uzanan bu yetkiler, kadınlar aracılığıyla denetlenmiştir.⁷² Taşradaki mimari müdahaleler, merkezi kontrolün yanı sıra yerel yönetim ve vakıflar inisiyatifiyle de kontrol edilmiş, ancak yine de merkeziyetçi yapının dolaylı etkisi olmuştur.

Günümüze gelindiğinde mimarlık pratiğinin daha katmanlı ve yasalara dayalı bir yapıyla denetim altında tutulduğu bir sisteme dönüşmüştür. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı başta olmak üzere birtakım mevzuatlarla bu denetim gerçekleştirilmektedir. Osmanlı’daki saray odaklı ve tek bir görevliye bağlı merkeziyetçiliğin aksine, günümüzde merkezî denetim kamu yararını, eşitliği, açıklığı ve sürdürülebilir kalkınma prensiplerini merkeze alarak işleyişi sağlamayı hedeflemektedir.⁷³ Bu bağlamda imar planlarının hazırlanması ve onaydan geçmesi, imar mevzuatındaki değişimler,⁷⁴ merkezî yönetimin kapsamlı ve düzenleyici etkisini göstermektedir.

67 Ezgi Hazar, Pelin Dursun Çebi, “Türkiye’de Mimarlık Bağlamında Müellif Kavramının Kullanımının ve Dönüşümünün Arkitekt Dergisi Üzerinden Değerlendirilmesi”, *Ege Mimarlık*, 2025/1 (125), 57.

68 Hazar, Pelin Dursun Çebi, “Türkiye’de Mimarlık”, 57.

69 Demirbaş, “Mimarlık, Kentleşme”, 12-13.

70 Gizem Saka, Neşe Gurallar, “Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele: Türkiye’de Alternatif Mimarlık Toplulukları”, *Ege Mimarlık*, 2025/1 (125), 82-95.

71 Taş, “Osmanlı’dan Günümüze”, 206.

72 Taş, “Osmanlı’dan Günümüze”, 206.

73 Büyükelioğlu, “İmar Hukuku”, 118.

74 Çay, Kandemir, “Türkiye’de imar”, 27.

Merkezî yönetimle beraber yerel yönetim birimleri, özellikle taşradaki mimari müdahalelerde yetki ve sorumluluk sahibidir. Kanunlar çerçevesinde yapılan birtakım düzenlemelerle bu birimlerin idari sınırları içinde yapacağı imar planı hazırlama, uygulama, ruhsatlandırma, denetleme gibi yetkileri belirlenmiştir. Bunun sonucunda yerel yönetim birimleri, kentsel planlamada ve yerel ihtiyaçların karşılanmasında birincil otorite hâline gelmektedir. Altyapı hizmetleri, yeşil alan düzenlemeleri gibi kent sakinlerinin refahını artırmaya yönelik hususlar⁷⁵ ve afet durumlarına yönelik kent ölçekli düzenlemeler yapmak da yerel yönetimlerin sorumluluğundadır.⁷⁶

Mesleki denetim mekanizması incelendiğinde ise Osmanlı döneminde usta-çırak sistemi ve Hassa Mimarlar Ocağı ile yürütülen sistemin Mimarlar Odası'nın kurulmasıyla birlikte kurumsal bir sistem hâline dönüştüğü görülmektedir. Usta-çırak sisteminde yetişen alaylı mimarların yerini cumhuriyetin ilk dönemleriyle beraber mektepli mimarlar almaya başlamış ve Mimarlar Odası'nın kuruluşuyla mesleki denetim artık daha profesyonel bir zemine oturtulmuştur.⁷⁷ Sistemin modernleşmesi, meslektaşların üniversite eğitimi ile standardize edilmesi ve mesleki faaliyetlerin daha geniş bir çerçevede gözlemlenmesini beraberinde getirmiştir.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda mimarlık mesleği, saraya bağlı merkezi otoritenin bir yansıması olarak konumlanarak Hassa Mimarlar Ocağı ile mimarbaşı makamı aracılığıyla mimari tasarım ve yapı üretim süreçlerinin denetim altında tutulması, bu çalışmanın temel bulgularındandır. Bu sistem, Osmanlı genelinde hem mimari bütünlük ve intizam sağlanmasına hem de mimari yalnızca teknik eleman vasfından sıyrarak devlet ve toplum düzeyinin sembolü bir figür olmasına imkân tanımıştır. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bu sistemde birtakım dönüşümler yaşanarak mimarlık, saraya bağlı bir uygulama olmaktan çıkmış ve ideolojik, teknik ve kurumsal anlamda yeniden tanımlanmıştır. Bu dönemde kurulan eğitim kurumları ile "ocaklı" mimarlar yerini "mektepli" mimarlara bırakmaya başlamış ve Mimarlar Odası gibi meslek örgütleri de bu oluşumu destekleyerek mesleki denetimi ve kamu yararını gözetten bir kurumsallaşmayı sağlamıştır. Bugün mimarlık pratiğine bakıldığında, merkezi yönetim tarafından belirlenen yasal çerçeveler, yerel yönetimlerin saha uygulamaları ve Mimarlar Odası'nın mesleki etik ve denetim rolleri gibi çok katmanlı bir sistem olduğu görülmektedir. Tarihsel süreçte yaşanan bu dönüşüm, mimarlık mesleğinin yalnızca tasarım ve üretim işlevleriyle sınırlı kalmadığını; aynı zamanda toplumun ve devletin sürekli değişen ihtiyaçlarına uyum sağlayarak kamusal alanda önemli bir rol üstlenen dinamik bir alan olduğunu göstermektedir.

75 Çiğdem, "Çevre Politikalarının", 86

76 Köymen, Demirbaş, "Mimarlık, Kentleşme", 12.

77 Güran, "Türkiye'de Mimarlık", 11; Omacan, "Okullu Mimarların", 36.

Kaynakça

- Akdemir, Büşra. "İmar Planlarında Hiyerarşi" *Konya Barosu Dergisi*. 1 (2021): 133-173.
- Aksüt, Levent. "Mimarlık Mesleği İcrasında Durum Kritikleri", *Mimarlık Dergisi*. 2/6 (1964): 14-15.
- Akyürek, Göksun. "Tanzimat Döneminde Mimarlığın Değişen Bilgisi: Fenn-i Mimari, Gazeteler ve Diğerleri". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 7/13 (2009): 93-120.
- Büyükvelioğlu, Eray. "İmar Hukuku ve Şehircilik İlkeleri", *SKETCH Journal of City and Regional Planning / Şehir ve Bölge Planlama Dergisi*. 5/1 (2023): 111-118. doi:10.5281/zenodo.8210783.
- Cengizkan, N. Müge. "Mimarlar Odası ve Türkiye Mimarlık Ortamına Katkıları", *Türk Kütüphaneciliği*. 23/4 (2009): 907-919.
- Çay, Tayfun, Esra Sonel Kandemir. "Türkiye'de İmar Uygulama Mevzuatındaki Gelişim Süreci", *Geomatik Dergisi*. 7/1 (2022): 26-40. doi:10.29128/geomatik.809393.
- Çiğdem, Esra. "Çevre Politikalarının Uygulanmasında Yerel Yönetimlerin Rolü", *Enderun Dergisi*. 4/2 (2020): 76-90.
- Dündar, Abdulkadir. "Osmanlı Mimarisinde Hassa Mimarları", *Dini Araştırmalar*. 2/5 (1999): 159-176.
- Düzenli, Halil İbrahim. *Mimar Mehmed Ağa ve Dünyası: Risale-i Mi'mariyye Üzerinden 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Zihniyet Kalıplarını ve Mimarlığını Anlamlandırma Denemesi*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2009.
- Eke, Feral. "75 Yıllık Cumhuriyetimizde İmar", *Mimarlık Dergisi*. 284 (1998): 22-25.
- Erdenen, Orhan. "Osmanlı Devri Mimarları, Yardımcıları ve Teşkilatları", *Mimarlık Dergisi*. 4/27 (1966): 15-18.
- Ersoy, Ahmet A. *Architecture and the Late Ottoman Historical Imaginary: Reconfiguring the Architectural Past in a Modernizing Empire*. London-New York: Routledge, 2017.
- Güran, M. Arman. "Türkiye'de Mimarlık Mesleğinin İcrasını Düzenlemekle Görevli Mimarlar Odasının Tarihçesi ve Bir Sonuç", *Mimarlık Dergisi*. 2/6 (1964): 10-11.
- _____. "Mimarlar Odası ve 1964 Yılında 'Mesleğin İcrası'", *Mimarlık Dergisi*. 2/6 (1964): 12-14.
- Gürel, Sermet. "Bilirkişilik, Hakemlik ve Mimarlar Odası", *Mimarlık Dergisi*, 2/6 (1964): 26.
- Hasol, Doğan. "Mimarlar Odasının Toplum Hizmetindeki Çabaları", *Mimarlık Dergisi*. 3/7 (1965): 7.
- Hazar, Ezgi, Pelin Dursun Çebi. "Türkiye'de Mimarlık Bağlamında Müellif Kavramının Kullanımının ve Dönüşümünün Arki-tekt Dergisi Üzerinden Değerlendirilmesi", *Ege Mimarlık*. 125 (2025): 52-61.
- Kızılböğ, Ruveyda, Salih Batal. "Türkiye'de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü ve Önemi", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 9/20 (2012): 191-212.
- Köymen, E., ve Ö. O. Demirbaş. "Mimarlık, kentleşme politikaları, imar faaliyetleri ve Mimarlar Odası girişimleri." *Seminer, Işık Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi*, <https://youtu.be/j-3JAqupuLE>, (2023): 13.
- Mert, Talip. "Sanayi-i Nefise Mektebi", *Tarih ve Medeniyet*. 48 (1998): 45-49.
- Nalbantoğlu, Gülsüm Baydar. *The Professionalization of the Ottoman-Turkish Architect*. Doktora Tezi, University of California, Berkeley, 1989.
- Omacan, Engin. "Okullu Mimarların Tarihi, Mimarlar Odası ve Mimarlık Vakfı", *Mimarlık Dergisi*. 284 (1998): 36-37.
- Saka, Gizem, Neşe Gurallar. "Etik Sorunlar, Kaygılar ve Mücadele: Türkiye'de Alternatif Mimarlık Toplulukları", *Ege Mimarlık*. 125 (2025): 82-95.
- Şenyurt, Oya. "Bilinmeyen Yönleri ile Geç Osmanlı'da Mimarların Roller ve Ahvalleri". *İdealkent*. 16/44 (2024): 669-709. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1438244>. Erişim 31.07.2024.
- Taş, Murat. "Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi", *Uludağ Üniversitesi Mühendislik- Mimarlık Fakültesi Dergisi*. 8/1 (2003): 203-214.
- Tekeli, İlhan. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Belediyecilik Anlayışının Oluşumu (1923- 1930)", *Mimarlık Dergisi*. 151 (1977): 17-21.
- Temür, Hatice. *Kurumsal Kimlik İle Mimariye Yön Vermek: Nafia Nezaretinden Çevre ve Şehircilik Bakanlığına*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2019.
- Unaran, Ergun. "Türk Mimarlarının Odası", *Mimarlık Dergisi*. 5/46 (1967): 15.
- Wharton, Alyson. *The Architects of Ottoman Constantinople: The Balyan Family and the History of Ottoman Architecture*. New York: I.B. Tauris, 2015.